

महाराष्ट्री प्राकृत मरहट्ठी पआसओ इयत्ता अकरावी

भारताचे संविधान

भाग ४ क

नागरिकांची मूलभूत कर्तव्ये

अनुच्छेद ५१ क

मूलभूत कर्तव्ये – प्रत्येक भारतीय नागरिकाचे हे कर्तव्य असेल की त्याने –

- (क) प्रत्येक नागरिकाने संविधानाचे पालन करावे. संविधानातील आदर्शांचा, राष्ट्रध्वज व राष्ट्रगीताचा आदर करावा.
- (ख) स्वातंत्र्याच्या चळवळीला प्रेरणा देणाऱ्या आदर्शांचे पालन करावे.
- (ग) देशाचे सार्वभौमत्व, एकता व अखंडत्व सुरक्षित ठेवण्यासाठी प्रयत्नशील असावे.
- (घ) आपल्या देशाचे रक्षण करावे, देशाची सेवा करावी.
- (ङ) सर्व प्रकारचे भेद विसरून एकोपा वाढवावा व बंधुत्वाची भावना जोपासावी. स्त्रियांच्या प्रतिष्ठेला कमीपणा आणतील अशा प्रथांचा त्याग करावा.
- (च) आपल्या संमिश्र संस्कृतीच्या वारशाचे जतन करावे.
- (छ) नैसर्गिक पर्यावरणाचे जतन करावे. सजीव प्राण्यांबद्दल दयाबुद्धी बाळगावी.
- (ज) वैज्ञानिक दृष्टी, मानवतावाद आणि जिज्ञासूवृत्ती अंगी बाळगावी.
- (झ) सार्वजनिक मालमत्तेचे जतन करावे. हिंसेचा त्याग करावा.
- (ञ) देशाची उत्तरोत्तर प्रगती होण्यासाठी व्यक्तिगत व सामूहिक कार्यात उच्चत्वाची पातळी गाठण्याचा प्रयत्न करावा.
- (ट) ६ ते १४ वयोगटातील आपल्या पाल्यांना पालकांनी शिक्षणाच्या संधी उपलब्ध करून द्याव्यात.

शासन निर्णय क्रमांक : अभ्यास - २११६ (प्र. क्र. ४३ / १६) एसडी - ४ दिनांक २५.४.१६ अन्वये स्थापन करण्यात आलेल्या समन्वय समितीच्या दिनांक १९.३.२०१९ रोजीच्या बैठकीमध्ये हे पाठ्यपुस्तक सन २०१९ - २० या शैक्षणिक वर्षापासून निर्धारित करण्यास मान्यता देण्यात आली आहे.

महाराष्ट्री प्राकृत मरहट्टी पआसओ

इयत्ता अकरावी
(तृतीय भाषा)

महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व अभ्यासक्रम संशोधन मंडळ, पुणे ४.

L3J4M7

आपल्या स्मार्टफोनवरील DIKSHA APP द्वारे पाठ्यपुस्तकाच्या पहिल्या पृष्ठावरील Q. R. Code द्वारे डिजिटल पाठ्यपुस्तक व पाठ्यपुस्तकातील प्रत्येक पाठासंबंधित अध्ययन अध्यापनासाठी उपयुक्त दृक्श्राव्य साहित्य उपलब्ध होईल.

प्रथमावृत्ती : २०१९

पहिले पुनर्मुद्रण : २०२१

© महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व अभ्यासक्रम संशोधन मंडळ, पुणे

या पुस्तकाचे सर्व हक्क महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व अभ्यासक्रम संशोधन मंडळाकडे राहतील. या पुस्तकातील कोणताही भाग संचालक, महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व अभ्यासक्रम संशोधन मंडळ यांच्या लेखी परवानगीशिवाय उद्धृत करता येणार नाही.

महाराष्ट्री-प्राकृत भाषा तज्ज्ञ समिती

डॉ. सदानंद मोरे (अध्यक्ष)

डॉ. कमलकुमार जैन

डॉ. राजश्री मोहाडीकर

डॉ. विमल बाफना

डॉ. आर. टी. पाटील

डॉ. मैत्रेयी देशपांडे

डॉ. श्रीनंद बापट

डॉ. महावीर शास्त्री

श्री. बाळकृष्ण जोशी

श्रीमती संध्या उपासनी

श्रीमती सविता अनिल वायळ (सदस्य सचिव)

संयोजन :

श्रीमती सविता अनिल वायळ

विशेषाधिकारी, मराठी

श्रीमती संध्या विनय उपासनी

सहायक विशेषाधिकारी, हिंदी

चित्रकार :

श्री. तेजस गोगावले

मुखपृष्ठ :

श्री. विवेकानंद पाटील

अक्षरजुळणी :

बलदेव कंप्युटर्स, मुंबई

कागद : ७० जी. एस. एम. क्रीमवोव्ह

मुद्रणादेश :

मुद्रक :

निर्मिती :

सच्चिदानंद आफळे, मुख्य निर्मिती अधिकारी

राजेंद्र चिंदरकर, निर्मिती अधिकारी

राजेंद्र पांडलोसकर, सहायक निर्मिती अधिकारी

प्रकाशक :

श्री. विवेक गोसावी

नियंत्रक

पाठ्यपुस्तक निर्मिती मंडळ,

प्रभादेवी, मुंबई - २५.

भारहस्स संविहाणं

उद्देसिआ

अम्हे, भारहस्स जणा, भारहं संपुण्ण-पहुत्त-संपण्णं,
समाअवाइं, धम्मणिरवेक्खं, लोअतंतिअं गणरज्जं विहाउं,
तस्स समत्ता णाअरिआ अ
सामाइयं, अत्थिअं, राजणेइअं च णायं,
विआरस्स, अहिवत्तीए, अत्थाए, धम्मस्स, उवासणाए अ सातंतं,
पइट्ठाए, अवसरस्स अ समाणअं पाऊणिउं;
तेसु सव्वेसु अ
वत्तिगारवस्स रट्ठस्स अ एकआए,
अखंडआए अ सुणिच्छाइअं बंधुअं पवड्ढिउं;
कयदढसंकप्पा एआए अम्हाणं संविहाणसहाए
अज्ज, ईसवीए १९४९ तमे वस्से नवंबरमासस्स २६ तमे दिणे
(२००६ - तमे विक्कमसंवच्छरे मग्गसीसमासस्स सुक्कपक्खे सत्तमी-तिहीए)
एएण इणं संविहाणं अंगीकअं, अहिणियमिअं, अप्प-अप्पियं च करेमो।

रट्टगीअं

जनगणमन-अधिनायक जय हे
भारत-भाग्यविधाता ।
पंजाब, सिंधु, गुजरात, मराठा,
द्राविड, उत्कल, बंग,
विंध्य, हिमाचल, यमुना, गंगा,
उच्छल जलधितरंग,
तव शुभ नामे जागे, तव शुभ आशिस मागे,
गाहे तव जयगाथा,
जनगण मंगलदायक जय हे,
भारत-भाग्यविधाता ।
जय हे, जय हे, जय हे,
जय जय जय, जय हे ॥

पइण्णा

भारहो मम देसो अत्थि।
सव्वे भारहवासिणो मज्झ बंधुणो संति।
मज्झ देसम्मि मम पेम्ममत्थि।
मज्झ देसंसि विज्जमाणानं
समिद्धाणं विविहआए विहूसिआणं च
परंपराणं मे अहिमाणो अत्थि।
ताणं परंपराणं रक्खओ होउं समत्थो होज्ज त्ति
अहं णिच्चं पअत्तं करिस्सामि।
अहं मज्झ पालआणं गुरुअणाणं जेट्ठाणं च
सम्माणं काहिमि, पच्चेकेण सद्धिं
सुअणत्तणेण य आयरिस्सामि।
मम देस-बंधवाणं च णिट्ठारक्खणस्स अहं पइण्णं करेमि।
तेसिं कल्लाणे समिद्धीए अ
मज्झ सोक्खं समाविट्ठं भवइ।

प्रस्तावना

प्रिय विद्यार्थी मित्रांनो,

तुम्हा सर्वांचे इयत्ता अकरावीच्या वर्गात स्वागत आहे. महाराष्ट्री प्राकृत भाषेतील “मरहट्टी पआसओ” हे पुस्तक तुम्हांला आवडेल, या विश्वासाने हे पाठ्यपुस्तक तुमच्या हाती देतांना अतिशय आनंद होत आहे.

मराठी आणि महाराष्ट्री प्राकृत भाषेचा संबंध खूप जवळचा आहे. आज आपण जी मराठी भाषा बोलतो तिचे महाराष्ट्री प्राकृत हे मूळ रूप आहे. या महाराष्ट्री प्राकृतच्या प्राचीनतेमुळेच आपण मराठी ही अभिजात भाषा आहे असे म्हणू शकतो. मराठी भाषा समृद्ध करण्यासाठी “महाराष्ट्री प्राकृत” भाषेचा नक्कीच उपयोग होईल. “मरहट्टी पआसओ” या पाठ्य-पुस्तकाच्या माध्यमातून महाराष्ट्री प्राकृतची प्रथमच ओळख करून देण्याचा प्रयत्न केला आहे. त्यानुसार तृतीय ऐच्छिक भाषा विषयासाठी हे पुस्तक इयत्ता अकरावीसाठी तयार करण्यात आले आहे.

मित्रांनो, एकमेकांशी संवाद साधण्यासाठी आपण मराठी भाषेचा वापर करतो. मराठी ही आपल्या राज्याची राजभाषा आहे. आपले विचार, मते, कल्पना, भावभावना समोरील व्यक्तिसमोर योग्य प्रकारे आणि प्रभावीपणे मांडण्यासाठी त्या भाषेवर प्रभुत्व असणे गरजेचे आहे. या पुस्तकाचा अभ्यास केल्याने तुमचे महाराष्ट्री प्राकृतवरील, पर्यायाने मराठीवरील प्रभुत्व सुद्धा वाढेल.

प्राचीन महाराष्ट्री प्राकृत व आजची मराठी भाषा यांचा संबंध किती जवळचा आहे, हे या पुस्तकाच्या अभ्यासानंतर तुमच्या निश्चितच लक्षात येईल. प्राचीन काळापासून महाराष्ट्री प्राकृत ही सामान्य लोकांची बोलीभाषा होती. या भाषेमध्ये व्याकरण, कथा, गद्यपद्यमय चंपू व इतर साहित्यसुद्धा रचले गेले आहे. त्याद्वारे आपल्याला प्राचीन भारतीय समाजजीवन, संस्कृती समजण्यास मदत होते.

प्रत्येक पाठासंबंधी अधिक माहिती देण्यासाठी ॲपच्या माध्यमातून क्यू. आर. कोडद्वारे उपयुक्त दृक्श्राव्य साहित्य आपणास उपलब्ध होईल. त्याचा तुम्हांला अभ्यासासाठी निश्चितच उपयोग होईल.

भाषिक विकासाबरोबरच विचारक्षमता, अभिव्यक्ति-कौशल्ये आणि सृजनशीलता यांच्या विकासासाठी उपयुक्त असलेले हे पाठ्यपुस्तक तुम्हांला नक्की आवडेल, असा विश्वास आहे.

(डॉ. सुनिल मगर)

संचालक

पुणे

दिनांक : २० जून, २०१९

भारतीय सौर दिनांक : ३० ज्येष्ठ, १९४१

महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती
व अभ्यासक्रम संशोधन मंडळ, पुणे.

महाराष्ट्री प्राकृत
भाषाविषयक क्षमता

इयत्ता अकरावीच्या विद्यार्थ्यांकडे महाराष्ट्री प्राकृत भाषाविषयक पुढील क्षमता विकसित व्हाव्यात, अशी अपेक्षा आहे.

क्षेत्र	क्षमता
श्रवण	● महाराष्ट्री-प्राकृत साहित्यातील संदर्भ व भावार्थ समजून घेता येणे. ● महाराष्ट्री-प्राकृतातील विविध साहित्य प्रकारांच्या ध्वनिफिती ऐकून त्यातील स्वराघात, आरोह-अवरोह या वैशिष्ट्यांची जाण होणे. ● महाराष्ट्री-प्राकृत भाषेतील औपचारिक व अनौपचारिक संवाद व संभाषण ऐकून चिकित्सक विचारांसह त्यात सहभागी होता येणे. ● परिसरात बोलल्या जाणाऱ्या विविध बोलीभाषा ऐकून त्यांच्या वैशिष्ट्यांनुसार तुलना करता येणे.
भाषण	● महाराष्ट्री-प्राकृतातील उच्चार-विशेषानुसार योग्य असे गाथांचे पठन आणि संभाषण करता येणे. ● महाराष्ट्री-प्राकृतातील कथासाहित्याच्या वैशिष्ट्यांनुसार कथा-कथन व प्रबोधन करता येणे. ● महाराष्ट्री प्राकृत माध्यमात अध्ययनकृतींच्या विषयाला अनुसरून अनुभव कथन करता येणे. ● महाराष्ट्री प्राकृतचा अभ्यास करून विविध शब्द, वाक्प्रचार किंवा म्हणी या संबंधी अंताक्षरीवजा खेळ खेळता येणे. ● महाराष्ट्री प्राकृत भाषेत चर्चा करता येणे.
वाचन	● योग्य गतीने विरामचिह्नांची दखल घेऊन अर्थपूर्ण प्रकट वाचन करून त्याचा आस्वाद घेणे. ● महाराष्ट्री प्राकृत साहित्यातील विविध साहित्य प्रकार समजून घेऊन, वाचून त्याचा आस्वाद घेणे. ● महाराष्ट्री प्राकृताच्या अध्ययनाने प्राचीन भारतीय संस्कृती समजून घेणे. ● संकेतस्थळावर उपलब्ध असलेल्या ई-साहित्याचे वाचन करून त्या माहितीचा स्वयं अध्ययनासाठी उपयोग करता येणे. ● गद्य-पद्य साहित्यकृतींचे वाचन करून भाषिक प्रभुत्व मिळविण्याचा प्रयत्न करणे.
लेखन	● लेखन करताना शुद्धलेखनाच्या नियमांचे पालन करता येणे. ● भाषा नियमांना अनुसरून संवाद/वर्णन/लघुपरिच्छेद लिहिता येणे. ● माध्यम भाषेतील भाषा-नियमाला अनुसरून अनुवाद करता येणे. ● महाराष्ट्री प्राकृतचा अभ्यास करून अभिजात आणि प्राचीन साहित्याची वैशिष्ट्ये मांडता येणे.

अध्ययन कौशल्य	● महाराष्ट्री प्राकृतात होणारे स्वर आणि व्यंजनांचे परिवर्तन समजून घेणे. ● कोणत्याही संदर्भासाठी शब्दकोश पाहता येणे. ● महाराष्ट्री-प्राकृत भाषेत शब्दजाल निर्माण करण्याचा प्रयत्न करणे. ● महाराष्ट्री-प्राकृत भाषेत कथापूर्ती करता येणे. ● महाराष्ट्री-प्राकृत भाषेत अनुवाद करता येणे. ● अनेक भाषांचा परिचय करून घेण्याची जिज्ञासा निर्माण करता येणे. ● संगणकावर उपलब्ध असलेल्या विविध शैक्षणिक उपयोजनांचा अभ्यासासाठी वापर करता येणे.
भाषाभ्यास	● अभ्यासलेल्या व्याकरण घटकांची उजळणी करणे. शब्दसंपत्ती - तत्सम, तद्भव, देशी, समानार्थी, विरुद्धार्थी, विभक्ती प्रत्यय, काल-प्रत्यय आणि संधी यांचा अभ्यास करणे. ● महाराष्ट्री प्राकृत आणि मातृभाषेतील शब्दांचा तुलनात्मक अभ्यास करणे. ● महाराष्ट्री प्राकृत भाषेत सहजपणे संवाद करणे. ● एक ते पंचवीस (१-२५) अंक (क्रम) जाणून घेणे.

शिक्षकांसाठी

इयत्ता अकरावीचे महाराष्ट्री प्राकृतचे हे पाठ्यपुस्तक “मरहट्टी पआसओ” आपणास अध्ययन-अध्यापनासाठी देतांना अतिशय आनंद होत आहे. विद्यार्थ्यांची भाषिक कौशल्ये अधिकाधिक विकसित होण्याच्या दृष्टीने पाठ्यपुस्तकामध्ये विद्यार्थ्यांच्या भावविश्वाशी संबंधित पाठ, कविता, कृती (स्वाध्याय) व आशयानुरूप चित्रे यासारख्या अनेक घटकांचा समावेश केलेला आहे. पाठ्यपुस्तकात समाविष्ट असणाऱ्या भाषाविषयक क्षमतांचा विचार करून शिक्षकांनी विद्यार्थ्यांमधील भाषिक क्षमता अधिकाधिक विकसित होण्यासाठी पाठ्यपुस्तकातील कृतीबरोबरच इतर कृती आणि उपक्रम योजून ते विद्यार्थ्यांकडून करवून घ्यावेत.

क्षमता क्षेत्रातील भाषाभ्यास या शीर्षकाखाली दिलेल्या सर्व व्याकरण घटकांची उजळणी शिक्षकांनी विद्यार्थ्यांकडून करून घ्यावी. शिक्षकांनी स्वतः या व्याकरण घटकांच्या सरावासाठी विविध कृती योजाव्यात व त्या विद्यार्थ्यांकडून सोडवून घ्याव्यात. पाठ्यपुस्तकातील गद्य व पद्य पाठामधील कठीण शब्दांचे अर्थ पाठाच्या शेवटी दिलेले आहेत. शिक्षकांनी आवश्यकतेनुसार पाठातील इतर शब्दांचे अर्थ समजून घेण्यासाठी शब्दकोशाचा वापर करावा, तसेच विद्यार्थ्यांना संदर्भ म्हणून शब्दकोश पाहण्यासाठी प्रेरित करावे.

विद्यार्थ्यांमध्ये प्राकृत भाषेची गोडी उत्पन्न होईल असा प्रयत्न शिक्षकांनी करावा. रोजच्या व्यवहारातील प्राकृतशी मिळते-जुळते शब्द विद्यार्थ्यांना निदर्शनास आणून द्यावेत. मराठी व प्राकृतमधील देशी शब्दांची यादी विद्यार्थ्यांकडून करून घ्यावी. रोजच्या व्यवहारातील वस्तू, त्यांचे कार्य याविषयीचे प्राकृत शब्द विद्यार्थ्यांना सांगावेत. उदा. पथ - पह, यान - याण, पाठशाळा - पाढसाला, पुस्तक - पोत्थअ (पोथी), उपानह - वहाण (चप्पल).

या पुस्तकातील बहुतेक पाठ मूळ जैन प्राकृत ग्रंथातून घेतले असल्याने तिथे असलेल्या “य”श्रुती (क, ग, च, ज, त, द, प) च्या ऐवजी बहुतांश ठिकाणी “अ” ठेवला आहे तसेच “न” चा “ण” केला आहे.

प्राकृत साहित्यातील ग्रंथसंपदा इलेक्ट्रॉनिक स्वरूपात उपलब्ध आहे. (उदा. Jain e-library). तरी त्यांचाही उपयोग अभ्यासाकरिता हिताचा ठरेल. ज्या ग्रंथातून पाठ निवडले आहेत, ते मूळ ग्रंथ शिक्षकांनी स्वतः पहावेत तसेच विद्यार्थ्यांनासुद्धा दाखवावेत.

अनुक्रमणिका

अनु. क्र.	गज्ज-विहाओ	पान क्र.
	सुगम प्राकृत	१
१)	परिस्समसीलो करिसओ	७
२)	णर-पसु-भेओ	१०
३)	विज्जागहणं सुहंकरं	१३
४)	सेवावई संत-गाडगेमहाराओ	१६
५)	अमंगलिअ-पुरिसस्स कहा	१९
६)	पज्जावरणस्स माहप्पं	२२
७)	मअण-मरणं	२६
	पज्ज-विहाओ	
१)	पाइअ-कव्वं	२९
२)	कयग्घो माणुसो	३२
३)	सिसुवाल-कहा	३६
४)	सुहासिआइं	३९
५)	सुकम्म-पुप्फ-सुवासो	४२
६)	पुत्ताणं परिकखा	४५
७)	दया-धम्मो	५०
	परिशिष्ट १ - अवांतर-वाचन	५१
	परिशिष्ट २ - व्याकरण विवेचन	५९
	(१) प्राकृत भाषेतील स्वर, व्यंजन (२) संधी (३) काळ (४) विभक्तिप्रत्यय व उपयोग (५) नाम (६) सर्वनाम (७) संख्या	
	परिशिष्ट ३ - लेखन कौशल्य	९१
	परिशिष्ट ४ - निबंध लेखन, रेखाजाल	९५